

1995 року / Реституція Церковного майна: міжнародний та вітчизняний досвід: Збірник наукових матеріалів. – К.: Світ знань, 2007. 5. Здіорук С. І. Український досвід партнерської взаємодії держави і церкви в європейському контексті / С. І. Здіорук. – Стратегічні пріоритети. – № 1. – 2010. – С. 86–91. 6. *Ибрахим Разалия*. Ислам и бизнес / Разалия Ибрахим. – Казань: Идел-Пресс, 2006. – 104 с. 7. *Казицина-Тьюнисон О. Ю.* Дианетика в Ленинграде в 80–90 годы XX столетия. Воспоминания / О. Ю. Казицина-Тьюнисон / Свобода совести в России: исторический и современный аспекты: Сб. статей. – СПб.: Российское объединение исследователей религии, 2009. – Вып. 7. – С. 82–100. 8. Колобов П. А. Мир народам, земля – христианам / П. А. Колобов. – Коммерсантъ. – № 32 (4087). – 2009. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kommersant.ru/daily.aspx?date=20090224>. 9. *Липинський В.* Релігія і Церква в історії України / В. Липинський // Політоло-

гічні читання. – К., 1994. – Ч. 4. – С. 213–218. 10. *Новиченко Н. П.* Повернення церковного майна як пріоритет державної політики щодо релігії та церкви / Н. П. Новиченко // Пріоритети державної політики в галузі свободи совісті: шляхи реалізації. – К.: Світ знань, 2007. – С. 69–70. 11. Проект Закону України «Про повернення культового майна релігійним організаціям» / Реституція Церковного майна: міжнародний та вітчизняний досвід: Збірник наукових матеріалів. – К.: Світ знань, 2007. – С. 76–80. 12. Релігія та цінності українців / Відп. за випуск О. Дишлевий. – К.: Київський міжнародний інститут соціології, Центр «Соціальні індикатори», 2009. – 96 с. 13. *Рубин Р.* Бизнес в стиле дзен / Рон Рубин, Стюарт Эвери Гоулз. – М.: Добрая книга, 2006. – 208 с. 14. *Тимошук А. С.* Экономические основы сознания Кришны / А. С. Тимошук. – Религия и бизнес. – М.: Философская книга, 2009. – С. 131–160.

Зореслава Захожай

Українська культура в контексті європейських цінностей

Сьогодні, коли пріоритетним у зовнішній політиці України є входження до Європейського союзу, на порядку денному стоїть співвідношення характерних рис розвитку нашої держави з системою європейських цінностей. Протягом віків українська культура тісно переплалась з європейською. Геополітичне становище України як зв'язуючої ланки між Заходом і Сходом слугувало своєрідним «фільтром» азійських впливів. У формування європейських цінностей вагомих внесок зробили представники українського народу.

Today the priority of foreign policy of Ukraine is to join to the European Union, that is why the correlation of the characteristic features of our state's development with the European system of values is in the order of the day. For centuries Ukrainian culture has been closely tied with European one. Geopolitical position of Ukraine as a link between East and West has served as a "filter" for Asian influences. Representatives of Ukrainian nation have made a great contribution to the process of forming of European values.

Пріоритетним у зовнішній політиці України є входження до Європейського союзу, і не просто входження, а інтегрування в європейський простір. Відтак, першорядною є необхідність співвіднесення характерних рис розвитку нашої держави із системою європейських цінностей. Україна має глибинне тяжіння до Європи, вона – носій європейського менталітету, що формувався упродовж століть на підмурівках історії, традицій, систем цінностей. Україна в культурному відношенні завжди зазнавала відчутного впливу як Сходу, так і Заходу. Однак, хоч яким би не був вплив східної цивілізації на українську духовність, Україна у своїх етнокультурних засадах завжди була інтегральною частиною європейської спільноти, і саме Європа справила вирішальний вплив на вироблення української національної ментальності.

Міра і характер контактів будь-якої культури з культурами інших народів є свідченням її власного рівня розвитку. Українська культура мала і має що запропонувати іншим і призначена на активну роль у духовній взаємодії. У минулому були періоди інтенсивних культурних обмінів нашого народу з іншими. Ще Трипільська культура була органічно пов'язана з культурами народів Сходу та Південної Європи. Культура наших предків докиївської доби поєднувала елементи давньоіранські з тими, що розвинулися під впливом культур Давньої Греції і Південного Сходу. Величезний культурний субстрат, що утворився на наших землях, водночас мав риси автохтонної стійкості. Універсальність світосприйняття, світо- і людинорозуміння та форми їх вираження – ось домінанта найдавніших культурних епох.

Культура Київської Русі входила в систему візантійсько-болгарсько-східнослов'янської спільноти, але також була пов'язана з культурами Хозарії, країн Центральної і Західної Європи, Південного Кавказу та Закавказзя. В історії духовного життя народів світу Київська Русь займала особливе місце. Вона відігравала визначну роль у формуванні культурного обличчя Європи. Сам факт прийняття християнства найбільшою мірою засвідчує європейськість українського національного Духу. Як зазначає І. Огієнко, «уже з початку IV віку... проповідував апостол Андрій..., якому в уділ припала Скіфія, цебто земля заселена нашими

предками». На цьому етапі особливу роль відіграє Північне Причорномор'я, яке колонізували греки. «Три українські племена – уличі..., тиверці та поляни споконвіку були сусідами грецьких колоністів... – зносили з грецькими колоністами та їхнє християнство мали великий вплив на наших Полян і скоро зробили те, що вони стали найкультурнішими серед усіх українських племен. Згодом «в Тмутаракані рано постала організована церква з власним єпископом, а все це не могло не відбитися й на Україні Київській»: вона інтенсивно вбирала потоки культури як з півночі – Скандинавії, Західної та центральної Європи, так і з Адріатичного регіону, арабського та Далекого Сходу [20, с. 20].

Київська Русь була однією з наймогутніших і найрозвиненіших держав світу, що зумовлювалося й вагою держави, й активною, широкомасштабною зовнішньою політикою, а також міжнародною взаємодією в найрізноманітніших сферах: політичній, торгово-економічній, релігійній, культурно-освітній, навіть династичній: представники великокнязівських родів відігравали активну роль у державному житті Англії, Франції, Німеччини, Польщі, Угорщини, Візантії, країн Скандинавії. З великим київським князем прагнули породнитися (через шлюб) наймогутніші володарі Європи – королі (французький, англійський, угорський, норвезький, шведський). Єлизавета (королева Норвегії), Євпраксія (німецька імператриця) відіграли помітну роль в історії держав, де вони проявляли свою політичну активність. Завдяки Анастасії, королеві Угорщини, до краю переселилися багато її співвітчизників, які плідно працювали в культурно-освітній сфері. З іменем Анастасії (Агмунди) пов'язують заснування монастиря у Вишграді на Тормові [3, с. 311–312].

Найвідомішою королевою Франції стала Анна Ярославна. На привезеному з Києва Євангелії, написаному кирилицею, що згодом одержало назву Рейнського, упродовж багатьох років присягали королі під час вступу на престол. Про високий авторитет Анни у французькому суспільстві говорить той факт, що їй було надано право ставити свій підпис на документах важливої державної ваги. Її чіткі, ясні, написані «установою» літери стоять поруч з хрестиками неграмотних чиновників, придворних і самого короля – Генріха I. Цей при-

вілей Анни був унікальним явищем для французького королівського двору XI віку. Анна знала латинь – офіційну мову того часу, котра використовувалась як писемна і розмовна мова в освічених колах Західної Європи, але коронована киянка завжди підписувалася рідною мовою. Зображення українського символу – тризуба, присутнє в гербі Анни Ярославни. Анна любила читати книжки і добре знала церковну історію, використовувала біблійські цитати. Королева займалася також переписуванням книжок, що на Русі було богоугодною справою. Зберігаючи виховні традиції русичів, розуміючи значення освіти та поваги до книг, Анна приділяла велику увагу справі виховання своїх дітей. У Санлісі Анна заснувала абатство на честь святого Вінченца. Збереглася грамота – хартія королеви 1060 р. про заснування монастиря Сан-Венсан у Санлісі (де до нашого часу стоїть споруджена у романському стилі каплиця тих часів). Недалеко від каплиці встановлено скульптуру Анни на повний ріст. Вона з короною на голові, в одній руці тримає королівський скипетр, у другій модель церкви. На постаменті надпис: «Анна руська, королева французька, засновниця храму в 1660 р.» [14, с. 17–29]. Можна впевнено говорити, що початок культурним відносинам України і Франції поклала дочка Ярослава Мудрого – королева Анна.

У часи існування Галицько-Волинської держави значення західного вектора в українській геополітиці зростало. Цивілізаційна основа присутності України в Європі підкріплювалась участю у розв'язанні загальних міжнародних проблем старого континенту. Давня Галицько-Волинська держава була впливовою в усій Центральній Європі [17, с. 128]. Українські землі та їхнє населення зміцнювали держави, до складу яких вони входили. Продовжуючи діяти в інтересах європейської цивілізації, Україна не тільки відстоювала власне місце на старому континенті, виявляючи в опосередкований спосіб притаманні їй геополітичні інтереси, але й виконувала роль форпосту, захищаючи Захід – важливе середовище християнської цивілізації – від анексії ординського Сходу. За М. Грушевським, вона була «бруствером», що «приймав на себе ті удари, які інакше впали би на західні народи з їх культурою та добробутом». Південно-Західній Русі довелося «відіграти почесну роль заборона європейської культури від азійських орд» [6, с. 14]. Протягом подальших століть українські землі продовжували залишатись «оборонним валом», що захищає Європу. Він був живим – тут зберігалось й прогресувало матеріальне і духовне життя.

Входження українських територій, які «належали до високорозвинених у суспільно-політичному й культурному сенсі регіонів Давньої Русі» до Литви зумовило перетворення Великого князівства Литовсько-Руського на найбільшу державу в Східній Європі [22, с. 27]. Український етнокультурний чинник забезпечував розвиток і збагачення культури цієї держави. Литовські князі рідно «всім своїм побутом, мовою, культурою і звичаями зрівнялись з українцями, ввійшли в український наріз, як його частина. ...Хоч спочатку Литва завоювала Україну мечем, пізніше Україна відвоювала Литву своєю культурою...» [13, с. 44]. Перевага в культурному й соціальному плані, глибше й різнопланове історичне коріння обумовили їх найзначущу роль у житті Литви [25, с. 26].

Литва і Польща зближували Україну із Західною Європою. Литовські статuti, магдебурзьке право, цехи в українських містах свідчать про європейськість політичного мислення. Починаючи з XIV ст., в європейських університетах у списках студентів вказані імена, що вказують на русинське похо-

дження [16, с. 315–318]. Саме через тих українських інтелектуалів, які здобували освіту в Італії та інших європейських країнах, проникали в Україну західноєвропейські культурні впливи. Частина їх залишалась працювати у Західній Європі, деякі відігравали помітну роль у європейському освіченому світі, ставали видатними представниками західноєвропейської гуманістичної культури [21, с. 26].

Ученим європейського масштабу, проповідником гуманістичних ідей і досягнень науки був Юрій Котермак, відомий за іменем Юрій Дрогобич, який став доктором філософії, доктором медицини, професором, ректором Болонського університету. За великий внесок у науку та культуру Італії він дістав титул довічного почесного громадянина Болоньї. Його книга під назвою «Прогностична оцінка поточного 1483 року магістра Юрія Дрогобича з Русі, доктора філософії та медицини університету Болоньї» належить до найдавніших, «колицкових» книг людства. У ній крім астрології, філософії, економіки, географії, медицини. Вчений працював і у Краківському університеті і, цілком ймовірно, лекції доктора «вільних мистецтв» слухав Нікола Копернік [10].

Серед гуманістів Європи, яскравою постаттю був і Павло Процелер, більш відомий як Павло Русин, який викладав римську літературу в Краківському університеті, очолював там поетичний гурток молоді. П. Русин своєю діяльністю вплинув на формування плеяди відомих латиномовних поетів Польщі і став основоположником гуманістичної латинської поезії в Польському королівстві.

У європейських країнах добре знали праці з філософії, політичних творів і промов священника-гуманіста Станіслава Оріховського. Його вважали неперевершеним оратором і прозвали українським Демосфеном і сучасним Цицероном. С. Оріховський одним із перших серед представників європейської політичної думки заперечував божественне походження влади та держави, категорично висловлювався проти підпорядкування світської влади духовній, відстоював невтручання церкви у державні справи. С. Оріховського справедливо вважають одним із засновників полемічної літератури.

Українці брали участь у вирішенні багатьох важливих питань у Європі, в тому числі й церковних. Київська церковна ієрархія активно підтримувала практично всі візантійські починання у справі повного об'єднання Східної і Західної церков. Так було в період Ліонської унії 1274 р., і під час Константського собору 1414–1418 рр., коли присутній на ньому київський православний митрополит Григорій Цамблак підтримав ідею церковної унії. Потрібно зазначити, що церковний собор в Констанці був своєрідним європейським форумом, в якому брали участь правителі європейських країн, діячі культури і науки. Присутність на ньому авторитетної делегації з Києва зайвий раз доводить споконвічні прагнення українців бути інтегральною частиною європейської спільноти. Ці прагнення були засвідчені під час Флорентійського церковного собору 1439 р., на якому свою прихильність до унії висловив Київський митрополит Ісидор, перший кардинал української церкви [4, с. 147–148]. Українцям вдалося здійснити це (принаймні, на підвладній їм території), – успішно реалізувати давню християнську ідею про єдність Христової церкви під зверхністю єдиного пастиря на Берестейському соборі 1596 р. Створення греко-католицької церкви (синтезу елементів Східної і Західної церковних культур), вселенської за суттю і національної за формою, необхідно поставити в загальноєвропейський

культурно-історичний контекст і розглядати його як закономірний, об'єктивний результат усього попереднього розвитку України як інтегральної частини європейської спільноти.

У козацькі й гетьманські часи українська культура продовжує залишатися духовним перехрестям Заходу і Сходу. Із країн Західної Європи йшли впливи європейського гуманізму, Ренесансу, Реформації, Бароко і Просвітництва. Створювалась культура нового типу – насамперед, у сфері ідей та форм Реформації і Бароко, але з орієнтацією на ренесансні традиції.

Бароко в Україні виступає як стиль цілої історичної епохи, котрий відбиває тип особи, тип культури та своєрідний філософський спосіб мислення. Воно виявилось спроможним дати відповіді на загальнозначущі питання, що їх поставив розвиток загальноєвропейського бароко. Українське бароко співвідноситься з іншими національними варіантами цього загальноєвропейського художнього напрямку, адже поряд з віртуозністю італійського бароко, драматизмом іспанського, містицизмом німецького, романтизмом французького та метафізичністю англійського можна поставити героїко-стоїчний дух українського бароко.

Українство витворило козацтво, великих полководців і гетьманів, істориків і мислителів, педагогів, митців, письменників, вчених світового рівня. Козацтво відродило незалежний патріархат, сформувало свою систему освіти і виховання (козацьку педагогіку), вищу школу (Острозьку, Києво-Могилянську академію), видавничу справу, свою віру й філософію, державно-політичну систему (з усіма гілками влади), розвинуло до найвищого рівня мову. Українство витворило ідеал гуманіста-патріота, для якого головними стали свобода, повага до інших націй та людства загалом.

Українська ментальність проявилася в типі держави, що будувалася на засадах рівності й справедливості, права, демократії, свободи для усіх. В добу Хмельниччини рівень соціально-економічного розвитку і характер адміністративно-державного ладу козацької держави не надто поступався тодішній Англії. Це дало змогу Україні, як стверджує італійський дослідник С. Граччотті, упродовж досить короткого історичного проміжку часу не лише продемонструвати світові своє «пан'європейське покликання», а й прилучитися через утворений тут «культ свободи» до універсального фонду Європи» [5, с. 147–148]. Символічно, що гетьман П. Орлик витворив Конституцію, що спиралася на цінності особи, закріплювала суверенітет держави й демократичний лад, ґрунтований на правах людини і народовладді, та яка з'явилася на сто років раніше за Конституцію США. Українська нація поставала краєм освіченості, європейського рівня науки та багатогранної культури, лицарської звитяги, полковницької мудрості.

Хоча творчий потенціал українського бароко не вигасав і у XVIII ст., загалом це було століття руйнування царизмом самобутніх соціальних і культурних структур, які склалися в Україні в козацькі й гетьманські часи. Занепадали й міжнародні контакти української культури, а в контактах з Росією на зміну українській культурній експансії приходило механічне відловлювання українських талантів [11, с. 500], а згодом починається зворотний духовний рух з Росії в Україну внаслідок зміни культурних потенціалів та виразного насадження російської культури. Проте і в той час Україна дає постаті, що зберігають національну виразність і вписуються в загальноєвропейську духовність – Г. Сковорода, Д. Бортнянський, М. Березовський, А. Ведель, Г. Левицький, В. Боровиковський та ін.

Найяскравіший український філософ Г. Сковорода виокремив новий тип людини, яка не сприйняла нової дійсності в Російській імперії. Спостерігаючи руйнацію своєї держави, культури, демократичних традицій суспільного життя і не відчувачи в собі сили щось змінити, така людина прагнула усамітнення, втечі від життя, шукала і знаходила саму себе, сенс свого буття, щастя і свободу духу [23, с. 285]. Цей тип людини був репрезентований у XVIII ст. і в наступні часи науковою та творчою інтелігенцією, яка працювала в Україні, творячи духовні цінності, несучи правду в собі.

На цьому етапі особливо інтенсивно розвивався український національний світогляд, чому сприяли й полемічні дискусії в колах духовенства. І цілком природно, що релігія постійно взаємодіяла з філософією, а продовжувачем справи Г. Сковороди стали українські філософи Г. Щербацький, Д. Веланський та П. Юркевич, які трансформували «філософію серця» [12, с. 590] в цілісну наукову систему й стали в ряд таких найвизначніших філософів Європи, як І. Фіхте, Г. Гегель, І. Кант, А. Шопенгауер, Ф. Шеллінг, Ф. Шлегель. Філософська думка ставала живильним духовним середовищем, що прискорило розвиток української культури, яка посіла самобутнє місце в європейській духовній творчості.

Вітчизняні гуманісти сформували нову концепцію людини, в якій прославлялася гідність особи, висловлювалася віра в її безмежні можливості. Вчені Києво-Могилянської академії відстоювали право людини на всебічний гармонійний розвиток усіх її духовних і тілесних потреб [24, с. 6–7]. Благородство, на їхню думку, не залежить від походження чи породи предків, а лише від власних заслуг людини, здобутих шляхом самовдосконалення та набуття знань. Ідея цінності вільної особистості активно розвивалася в просторі українського відродження першої половини XIX ст., це відбувалось у контексті європейських політичних рухів XIX ст., європейського романтизму та класицизму. Національна ідея та повага до внутрішнього життя людини зумовили розквіт романтизму в Україні.

Продовжуючи традиції музики минулих століть, С. Гулак-Артемовський, П. Ніщинський, М. Лисенко, М. Леонтович, Д. Січинський, Ф. Колесса, С. Крушельницька, І. Мишуга підносять українську музику, вокальне й хорове мистецтво на європейський рівень. Видатний композитор і вчений С. Людкевич зазначав: «...романтизм пробудив до нового чуйнішого життя та національної свідомості трохи не всі слабші та молодші нації Європи, у яких культурно-національний побут не дійшов був ще до свого виразу, або занепастився у загальнім поході культури, що між головними девізами літератури, культури і штуки помістив ідею “національності”» [19, с. 40].

Творчість І. Барського, С. Ковніра, Б. Меретина, Я. Погребняка, С. Шалманова, П. Забіли, Л. Позена збагатили мистецтво архітектури і скульптури, високо шановане в Європі. Розвинувся український живопис: Т. Шевченко, Д. Левицький, І. Руткович, В. Боровиковський, І. Крамської, І. Рєпін, М. Ярошенко, М. Пимоненко, С. Васильківський, М. Самокиш збагатили мистецтво історичної, батальної, краєзнавчої тематики, портрету, іконопису, гравюри не лише України, а й Росії, Угорщини, Австрії, Польщі.

Починаючи з 60-х років XIX ст., відбувається вихід української літератури на європейські обрії. Наші класики не тільки працювали в рамках європейських тенденцій, а й випереджали їх. Феміністичні ідеї О. Кобилянської виграють у порівнянні із феміністичними ідеями Жорж Санд; М. Коцюбинський глибоко розкрив психологічну тему страху

до того, як вона увійшла в європейську літературу; Т. Шевченко (який ще в середині XIX ст. здобуває європейське визнання), розкриваючи художніми засобами психологічні й історичні риси національної «індивідуальності» українського народу, окреслив естетичні зв'язки ідеальної людини, яку вбачав чи то в образі Христа, чи то в алегорії «неньки України». Геніальні поеми «Кобзаря» підняли українську духовність до вершин загальнолюдських надбань. Леся Українка на фоні загальноєвропейської теми розкріпачення особи у висвітленні універсальної проблематики гуманістичних цінностей, з дивовижною художньо-філософською силою розкрила потенції національного менталітету на прикладі феномена Дон Жуана. Їй вдалося поєднати силу шевченківських ідей з новими темами і створити цілком нову поезію загальнолюдських цінностей у високохудожній формі. І. Франко, В. Стефаник набагато випереджали тодішній рівень мислення. І. Франко витворив найґрунтовнішу в Європі концепцію «новітнього (наукового) реалізму». Головне в їхньому досвіді – доля, характер, будучина, історична місія людини, Україна, культура, а ядро концепційних програм – Людина [15, с. 177]. Саме у їхній творчості спостерігалось зародження модерністського типу мислення, яке досягло свого зеніту на початку XX ст. Україна дала світові митців, що внесли вагомий вклад у розвиток сучасної культури. В образотворчому мистецтві – це М. Бойчук, О. Архипенко, К. Малевич, Г. Нарбут, В. Кричевський, А. Петрицький, В. Семенко, П. Ковжун. Вихідці з України В. Татлін, М. Ларіонов, брати В. і Д. Бурлюки, В. Кандинський, О. Екстер, С. Терк (С. Делоне) стали основоположниками ряду модернових стилів у Росії. Їх внесок у скарбницю світового мистецтва гідно оцінено громадянськістю.

Світова культура була б не повною без внеску українських науковців. Українська наука – багатовіковий синтез освіти, культури та мистецтва. Світове визнання отримали науковці в різних галузях досліджень. Ще за життя математика М. Остроградського визнавали генієм. Світове визнання мали підручники з механіки академіка С. Тимошенка. М. Гулак, аналізуючи природничонаукові універсалиї геометричної моделі Всесвіту, робить відкриття, що вводять українського вченого у коло попередників наукової революції XX ст. Написана ним монографія «Опыт геометрии о четырех измерениях» стала піонерською роботою в Європі з питань обґрунтування багатомірної геометрії. Засоби цієї геометрії виявились важливою ланкою підготовки загальної теорії відносності А. Ейнштейна. П. Чубинський за семитомник «Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край» отримав золоту медаль у 1875 р. на міжнародному конгресі в Парижі.

М. Драгоманов вважається засновником українознавства у світовій науці. Аналіз його наукових та публіцистичних робіт з проблем держави, суспільства, особистості дає підстави назвати першим українським політологом міжнародного рівня. М. Драгоманов підняв свої українознавчі студії до європейського рівня за методом наукового мислення, широтою аргументації та глибиною теоретичних узагальнень. Світову славу здобув М. Грушевський – його дослідження історії державотворення, народоладдя, права – поповнили світову наукову скарбницю.

Ключовими у розвитку етнічної та національної свідомості народу були дослідження філософа П. Юркевича, антрополога Ф. Вовка, археолога В. Хвойки. У Києві в другій половині XIX ст. склався відомий науковий осередок, проводились археологічні конгреси, видавались праці світового значення.

Ще на початку XIX ст. розпочинається бурхливий розвиток досліджень, пов'язаних з іменами О. Засядька, М. Кибальчича, К. Цюлковського, які заклали основи становлення світової космонавтики. Значний внесок у розвиток етнографії зробили М. Миклухо-Маклай, повітроплавальних апаратів й авіації – Ф. Терещенко, Д. Григорович, О. Кованько; теоретичних основ диференційних й інтегральних рівнянь – М. Кравчук; телебачення – Б. Грабовський; геології, географії, ботаніки, біохімії, математики – С. Рудницький, П. Тутковський, І. Горбачевський, Г. Воронний, М. Чайковський, М. Зарицький, Р. Залозецький, Ю. Медвецький, фізик М. Пильчиков, кібернетик – В. Глушков. Першовідкривачем X-променів є І. Пулюй. Рід Вернадських дав цілу плеяду вчених різних напрямків наук, а Володимир Вернадський став творцем теорії ноосфери (про взаємодію природи – інтелекту – духовності людей), доставши визнання «вченого XXI ст.»; людина, що явила геніальний синтез багатовікового досвіду науки з передбаченням перспектив органічного поєднання методів і висновків наук природничих, соціально-економічних, гуманітарних [1, с. 544].

В радянські часи, попри «залізну завісу», що відділяла українські землі від Європи, європейські цінності розвивали і збагачували діячі культури та науки. На нові рівні художнього мислення виходили новаторські зусилля «модерністів». Це і музика В. Сильвестрова, Є. Станковича, М. Скорика, В. Івасюка, і живопис І. Марчука, Ф. Гуменюка, і фільми О. Довженка, С. Параджанова, І. Миколайчука, Ю. Іллєнка, і театр Леся Курбаса, Р. Віктука, і поезія «шістдесятників» та «вісімдесятників».

Українські вчені збагатили світову науку багатьма фундаментальними розробками, винаходами й відкриттями. Зокрема, чимало зробили вони для розвитку ракетної техніки, космонавтики, використання атомної бомби у військових та мирних цілях. Генеральним конструктором будівництва космічних кораблів в СРСР став С. Корольов. Сучасниками С. Корольова у космонавтиці були українці Ю. Кондратюк, М. Янгель, В. Глушко, В. Челомей, М. Яримович. Творцями атомної бомби стали українці: в Америці – Г. Кістяківський, в СРСР – М. Духов. Широке визнання здобули послідовники киянина І. Сікорського: А. Люлька, Д. Григорович, О. Івченко. Провідною в СРСР була харківська школа фізиків, а перша «Енциклопедія кібернетики» вийшла українською мовою (тим самим засвідчивши світовий рівень української науки і мови). Україна вважалась центром розвитку науки в галузі електрозварювання, прізвище Патон відоме у всьому світі.

Незважаючи на значні досягнення української науки, українців серед Нобелівських лауреатів ще не було. Хоча така можливість була у І. Пулюя. Проте в списку нобелівських лауреатів є вихідці з України: Ш. Агнон, З. Ваксман, С. Кузнець, Р. Гофман. До цього списку можна додати й вихідця з Харківщини, людину з європейською світовою славою – І. Мечнікова.

Українці – це європейська нація. Мікрокосмос української культури є частиною макрокосмосу культури світової. Сьогодні, коли стоїть питання про членство в Європейському союзі, слід пам'ятати – Україна є частиною Європи, адже вона є серцевиною Європи не тільки за геополітичним розташуванням, а й за характером мислення і розвитку культури. Історично так склалося, що мікрокосмос української культури повністю віддзеркалює макрокосмос культури світової, а культурно-історичні зв'язки міцно пов'язали Україну з європейськими країнами.

1. Аксиоми для нащадків: Українські імена у світовій науці: 36. нарисів / За ред. О. К. Романчука. – Львівська істор.-просвіт. організ. «Меморіал», 1992. – 544 с. 2. *Висоцький С.* Княгиня Ольга і Анна Ярославна – славі жінки Київської Русі / С. Висоцький. – К., 1991. – 104 с. 3. *Войнович Л.* Княжа доба на Русі: портрети еліти / Л. Войнович. – Біла Церква, 2006. – 784 с. 4. *Гель І.* Духовність України і спільний європейський дім / І. Гель // Україна. Наука і культура. – 1993. – Вип. 26–27. – С. 132–137. 5. *Граччотті С.* Українська культура XVII ст. і Європа / С. Граччотті // Весвіт. – 1995. – № 3/4. – С. 147–153. 6. *Грушевський М. С.* Історія України-Руси / М. С. Грушевський. – Т. 1. – К., 1991. – 736 с. 7. *Дзюба І.* Україна і світ / І. Дзюба // Україна. Наука і культура. – 1993. – Вип. 25. – С. 6–16. 8. Європа. Україна. Львів. Самміт. – Львів, 1999. – 149–150. 9. Зарубіжні українці / С. Ю. Лазебник, Л. О. Лещенко, Ю. І. Макар та ін. – К., 1991. – 252 с. 10. *Ісаєвич Я.* Юрій Дрогобич / Я. Ісаєвич. – К., 1972. – 122 с. 11. Історія української культури. У 5 томах. – К., 2003. – Т. 3. – 1247 с. 12. Історія української культури. У 5 томах. – К., 2003. – Т. 4. – Кн. 1. – 1008 с. 13. *Книш З.* Історія української політичної думки до кінця XVIII століття / З. Книш. – Париж; Вінніпег, 1952. – 205 с. 14. *Козуля О.* Жінки в історії України / О. Козуля. – К., 1993. – 256 с.

15. *Кононенко П.* «Свою Україну любіть...» / П. Кононенко. – К., 1996. – 224 с. 16. *Кордон М. В.* Українська та зарубіжна культура / М. В. Кордон. – К., 2005. – 584 с. 17. *Крип'якевич І.* Галицько-Волинське князівство / І. Крип'якевич. – Львів, 1999. – 220 с. 18. *Кузич-Березовський І.* Жінка і держава / І. Кузич-Березовський. – Львів, 1994. – 287 с. 19. *Людкевич С.* Націоналізм в музиці / С. Людкевич // Дослідження, статті, рецензії, виступи. – Львів, 1999. – Т. 1. – С. 35–52. 20. *Митрополит Іларіон.* Українська церква: Нариси: У 2 т. – Вінніпег, 1982. – Т. 1. – 364 с. 21. *Овієнко І.* Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу / І. Овієнко. – К., 1992. – 141 с. 22. *Пашуто В. Т.* Древнерусское наследие и исторические судьбы восточного славянства / В. Т. Пашуто, Б. Н. Флоря, А. Л. Хорошкевич. – М., 1982. – 263 с. 23. *Попович М.* Нарис історії культури України / М. Попович. – К., 1998. – 728 с. 24. *Потульницький В.* Інтелектуальні впливи Заходу на духовне життя української еліти в XVII–XVIII ст. / В. Потульницький // Київська старовина. – 2001. – № 1. – С. 3–14. 25. *Симоненко Р.* Про політичний фактор в історії України / Р. Симоненко // Укр. істор. журнал. – 2002. – № 6 – С. 5–31. 26. *Яковенко Н. М.* Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII століття / Н. М. Яковенко. – К., 1997. – 380 с.

Сергій Конча

До питання про державність у Середньому Подніпров'ї перед початком Києво-руської доби

У статті аналізується опис «країни слов'ян» невідомого арабського автора IX ст. Сукупність даних дозволяє дійти висновку, що під назвою «слов'яни» в описі фігурує населення волинсько-роменської культури Лівобережжя Дніпра. Деталі опису й синхронні археологічні дані свідчать про наявність у відповідній групі слов'ян державних відносин, що виникли не пізніше першої половини IX ст.

A Description of «Slavonic land» made by unknown Arabian author of the 9th century is analyzed in the article. The Sum of the given there data leads to the conclusions, that under the name «The Slavs» in this case the population of the Volyntsevo-Romenian archaeological culture was meant. Some details of this description of «Slavonic land» together with the actual archaeological data indicate by some group of Slaves lived on the left bank of Dnieper an existence of state's structures founded not later than at the first half of the 9th century.

Існування ранніх форм державної організації у слов'янського населення теренів України переддавньоруського періоду (VI–IX ст.) віддавна постулюється у численних працях вітчизняних авторів [5, с. 368–378; 2, с. 123–126 і далі; 9, с. 156–161, 233–235]. Зазвичай при цьому посилаються на літописні згадки про князівства («княження») у полян і деревлян та існування у полян князівського роду, витоки якого сягають легендарного Кия з братами. Багатьма авторами також приймається концепт «дулібського племінного союзу», що, нібито, був попередником державних традицій Русі [16, с. 13; 6, с. 95–99; 9, с. 182–184]. Нерідко зародок форм державної організації, що розвивались на українських теренах, вбачають теж в племінному об'єднанні антів, відомому зі свідчень візантійських авторів VI–VII ст.

Проте звернення до об'єктивного і неупередженого аналізу фактів не дозволяє погодитись з однозначністю висновків і визнати, що розвиток державних традицій у згаданих слов'янських племен є надійно задокументованим. Не підлягає сумніву, що племена антів, засвідчені на просторі між Дністром і Донцем, дійсно утворювали впливовий політичний союз бл. IV–VI ст. Однак, для тверджень про наявність у них елементів державної організації, як-от: 1) централізоване управління, 2) фіскальна система, 3) усталений примусовий апарат – даних бракує [пор. зокрема: 22, с. 105–264, 369–392]. Але навіть якщо апріорно допустити наявність зародків державності у антів, слід зважити, що, згідно з домінуючим на сьогодні поглядом, цей союз племен припинив існування вже не пізніше VII ст. [6, с. 81–82; 9, с. 193], а, відтак, говорити про тяглість «антських державницьких традицій» впритул до часів Київської Русі у будь-якому разі не доводиться.

Постулювання «протодержавного дулібського племінного об'єднання», що, за одними авторами, охоплювало племена Волині, а за іншими – мало не усіх слов'ян Правобережжя

[6, с. 96–98], є наслідком історіографічного непорозуміння. Насправді про потужний племінний союз на чолі з дулібами не говорить жодне джерело. Зазвичай, дулібів намагаються ідентифікувати з народом «валінана», що його згадує, називаючи «коренем усіх слов'ян», арабський географ X ст. аль-Масуді. Згідно з його даними, у давні (невідомо наскільки) часи, коли на чолі «валінана» стояв могутній «цар» Маджак, це плем'я панувало над іншими слов'янами, але пізніше різні племена виокремились і почали жити незалежно [3, с. 135–137]. Ці дані є виразною ілюстрацією державницьких відносин у ранньосередньовічних слов'ян, проте спроби ідентифікації «валінана» з літописними мешканцями доріччя Західного Буга дулібами та (або) волинянами, уперше зафіксованими на початку XII ст., засновані на вочевидь хибних розрахунках [15]. Є більш вірогідним, що аль-Масуді передає дані, узяті від західно-слов'янських інформаторів, але лишається нез'ясованим, наскільки ця розповідь відбиває реальні факти і де саме могли мешкати загадкові «валінана» [3, с. 136–137, 141; 1, с. 63–68; 19, с. 57–58].

Про стисло згадані у літописанні «князівства» полян і деревлян також немає певної інформації; іноземними (чи якимись іншими незалежними від літописання джерелами) існування таких ранньодержавних об'єднань не підтверджено. Ймовірно, інститут князівської влади у полян і деревлян близько VIII–IX ст. у якійсь формі справді мав існувати, так само, як і в інших слов'янських племен, про що, окрім туманих літописних згадок, свідчить факт існування загальнослов'янського терміна «князь» [8, с. 475]. Однак, дуже мало відомо, що являла собою влада слов'янських князів VI–IX ст. Залишається дискусійним, чи були вони чимось на кшталт «варварських королів» у германців, дрібних конунгів Скандинавії, базилевсів архаїчної Греції, або ж нагадували більшою мірою удільних князів давньоруської